

«ХОЛОДНА ВІЙНА» І ЕНЕРГЕТИЧНА КРИЗА: ЕТАПИ ТА ФАКТОРИ

В епоху глобального світу міжнародна політика і енергетика поєднані в одне ціле. У даній статті розглядаються питання зближення цих двох напрямів в період біополярного протистояння. У міру розвитку цього процесу, на певних етапах відбувались енергетичні кризи. У статті розглянуто фактори, що вплинули на розгортання цих криз, подано періодизацію системного протистояння під кутом енергетичного чинника.

Ключові слова: холодна війна, енергетична криза, США, СРСР, нафта.

Данилець В.Л. «Холодна війна» і енергетична криза: етапи та фактори.

В эпоху глобального мира международная политика и энергетика объединены в одно целое. В данной статье рассматриваются вопросы сближения этих двух направлений в период биполярного противостояния. По мере развития этого процесса, на определенных этапах происходили энергетические кризисы. В статье рассмотрены факторы, повлиявшие на развертывание этих кризисов, подана периодизация системного противостояния под углом энергетического фактора.

Ключевые слова: холодная война, энергетический кризис, США, СССР, нефть.

Danylets V. Cold War and the Energy Crisis: Stages and Factors.

Today, in the era of global world, international politics and energy are united into a single whole. In this article, the questions of convergence of these two directions during the period of cold opposition are considered. As the process progressed, energy crises occurred at certain stages. In the article factors influencing the deployment of these crises are considered, the periodization of systemic confrontation at the angle of the energy factor is given.

Keywords: Cold War, energy crisis, US, USSR, oil.

Досвід Другої світової війни та реалії післявоєнних років поклали початок новому етапу розвитку, що характеризувався науково-технічною революцією, деколонізаційними процесами та переходом до

постіндустріального суспільства. Ці епохальні події корінним чином вплинули на трансформацію міжнародних відносин. Головними рушіями були чинники, які становили фундаментальну основу нових напрямів розвитку.

Протягом кількох десятиліть холодної війни утворився досить складний комплекс взаємопов'язаних факторів, що впливали на міжнародну політику. Успіх реалізації зовнішньої політики в цей період мав обов'язково враховувати ідеологічний, військовий та енергетичний аспекти. Останній, у міру збільшення політизації енергетики, і одночасного зменшення ймовірності третьої світової війни відігравав дедалі важливішу роль у формуванні векторів міжнародної політики держав.

Стрімкий післявоєнний розвиток економіки США, Західної Європи, Японії став можливим завдяки дешевим енергоресурсам, що надходили з країн Третього світу. США мали свої багаті внутрішні поклади нафти, однак цього було недостатньо, враховуючи їх потреби в нафті і необхідність забезпечувати енергоресурсами своїх союзників у Західній Європі.

Дана стаття ставить перед собою завдання накреслити риси впливу джерел енергоносіїв на світову політику, а також виявити місце і роль енергетичного чинника в комплексі стратегічних взаємозв'язків на різних етапах холодної війни.

Питання впливу проблем доступу до енергоносіїв на міжнародну політику в форматі протистояння «холодної війни» висвітлюються в роботах таких американських та європейських авторів як D. Ergin, F. Engdahl, M. Eden, R. Gasiorowski, J. Perović, R. Cantoni, G. Kemp, R. Harkavy та багато інших.

Специфіка «боротьби за енергоносії» полягала в тому, що велика частина видобувних країн, в першу чергу регіону Близького Сходу, в силу своєї культурної, ментальної та географічної відокремленості не примикали стабільно до будь якого з таборів глобального протистояння, а намагались вирішити свої внутрішні проблеми і суперечки з сусідами за підтримки великих держав з елементом балансування між двома «полюсами».

У цьому зв'язку період міжсистемного протистояння доцільно розділити на наступні періоди за критеріями, що спираються на енергетичний аспект.

I етап: 1945 – 1948 pp.

Наприкінці Другої світової війни і відразу після неї, поряд з утвердженням нового світового порядку, заснованого на вільній торгівлі та інших міжнародних домовленостях, почав встановлюватись так званий новий нафтовий порядок. На цьому етапі нафта і питання, пов'язані з нею, фактично стали точкою взаємодії зовнішньої політики та економіки, зокрема, інтересів

крупних міжнародних корпорацій. Поступово ця точка сфокусувалась в регіоні Близького Сходу.

Війна висунула величезні вимоги до постачання енергоресурсів учасникам бойових дій, зокрема до США, які були головним виробником нафти в цей період. В рамках ленд-лізу США постачали союзникам (у тому числі СРСР) нафту і нафтопродукти. Така велика потреба в американській нафті викликала в адміністрації президента Ф. Рузвельта занепокоєння щодо її потенційного дефіциту, що призвело до необхідності політики «консервації» американських наftових ресурсів. Це означало, що в майбутньому США доведеться використовувати іноземні поклади нафти, щоб зберегти свої.

Сполучені Штати ще наприкінці Другої світової війни усвідомлювали життєву важливість Близького Сходу як стратегічного резерву нафти. І, отже, для того, щоб встановити майбутній розподіл світових наftових ресурсів потрібно було домовитись з Великою Британією. Так, ще в лютому 1944 р. Ф. Рузвелт в ході зустрічі з послом її величності лордом Галіфаксом зазначав: «Перська нафта ваша. Наftу Іраку і Кувейту ми розділімо, що стосується наftи Саудівської Аравії, то вона наша» [2].

Стратегія збільшення постачання енергоресурсів до США продовжувала розвиватись у безпосередньому взаємозв'язку із розгортанням протистояння Сходу і Заходу. Надзвичайно важливу роль почав відігравати ще один фактор, що вплинув на енергетичну політику розвинених держав, а також на увесь спектр міжнародних відносин. Після закінчення війни у США розпочався економічний бум. Збільшилась кількість автомобілів (26 млн у 1945 р. і 40 млн у 1950 р.), що призвело до значного збільшення споживання бензину [4, с. 324]. Збільшення споживання бензину стимулювало зростання цін, що, в свою чергу, стимулювало розширення розвідки наftи в Північній Америці і, як наслідок, збільшення запасів нафти. США певною мірою могли забезпечити потреби економічного росту за рахунок власного видобутку. Однак ситуація в післявоєнній Європі була протилежною. Тут вибухнула енергетична криза, яка автоматично збільшила залежність Європи від зовнішніх енергоресурсів.

Воєнне руйнування в поєданні з соціальною катастрофою і іншими руйнівними факторами війни призвело до майже повної зупинки поставок вугілля. До того ж, у 1946/1947 рр., в Європі спостерігалась одна з найхолодніших зим з початку століття. Енергетичний фактор став головною причиною занепаду Британської імперії і одночасно сходинкою, яка привела США до світового лідерства.

12 березня 1947 р. пролунала «Доктрина Трумена», яка за суттю була рішенням замінити Велику Британію у захисті Греції та Туреччини від комунізму. «Доктрина Трумена» не просто проголошувала ідеологічну війну проти СРСР і стверджувала позиції США на європейському континенті, вона визначала курс зовнішньополітичної стратегії, що мала на меті створення зони впливу США у Середземномор'ї, на Близькому Сході та в Перській затоці. Зрештою, один з найважливіших стратегічних регіонів планети, її «нафтова скарбниця», стала зоною «життєво важливих інтересів» США [5, с.49].

Отже, протистояння розгорталось навколо стратегічного регіону енергоресурсів Близького та Середнього Сходу де перетиналися інтереси США, їх європейських союзників та СРСР. Відразу після війни СРСР намагався отримати вплив в зазначеному регіоні. Іранська і турецька післявоєнні кризи, спровоковані Москвою, демонстрували те, що інтереси СРСР йдуть врозріз з американськими. Затримка виводу військ з Північного Ірану підтверджувала той факт, що у радянського керівництва були серйозні плани щодо Північного Ірану, в яких важлива роль відводилась північноіранським родовищам[3].

Радянське виробництво нафти в 1945 р. становило лише 60 % від рівня 1941 р. Тому СРСР зажадав створити спільну нафтоторозвідувальну компанію в Ірані, а радянські війська продовжували окупувати іранський Азербайджан і після війни. Й. Сталін не хотів виводити війська до весни 1946 р. Отже, іранська криза 1946 р., пов'язана з контролем енергоресурсів, були першою конfrontацією "холодної війни" між Заходом і Сходом.

Після того, як Й. Сталін вивів свої війська з північного Ірану в 1946 р., СРСР не залишав спроб домогтися привілейованого становища в регіоні та прагнув до створення спільноти радянсько-іранської нафтової компанії. США та Велика Британія намагалась витіснити СРСР з Ірану де вже працювали англійські і американські нафтові корпорації.

Провідне місце енергетичного аспекту в зовнішньополітичній стратегії США в цей період підтверджує і той факт, що саме в день проголошення доктрини Трумена, 12 березня 1947 р., представники 4-х гігантів американської нафтової промисловості скріпили печатками документ, що означав створення Концесії Саудівської Аравії – «Aramco».

Окрім антитрестівського законодавства компанії побоювались політичних заворушень у східному Середземномор'ї, які могли вплинути на угоду. Побоювання були пов'язані з тим, що у зв'язку з відмовою Великої Британії від своїх традиційних зобов'язань на Близькому Сході могла

виникнути прорадянська держава. Доктрина Трумена, таким чином, гарантувала безпеку інтересів Західу у стратегічно важливому регіоні.

Якщо спочатку фокус доктрини включав «захист від комунізму Греції і Туреччини», то її подальший розвиток у вигляді плану Маршалла, програми «четвертого пункту Трумена», НАТО, SEATO, Багдадського пакту та інших великих зовнішньополітичних акцій встановив економічну і військово-політичну присутність США в Західній Європі, на Близькому Сході і згодом в Південно-Східній Азії [6, с. 59].

ІІ етап: 1948 – 1951 pp.

Післявоєнна європейська енергетична криза зачепила й США. У 1947 – 1948 pp. в країні спостерігалась нестача нафти, що спричинило збільшення її імпорту. У 1948 р. імпорт нафти і нафтопродуктів у США вперше перевищив експорт і країна припинила відігравати роль постачальника для решти світу. Ці обставини збільшили значення близькосхідної нафти для США і Західної Європи, особливо з огляду на те, що ціни на неї падали. Зниження ціни близькосхідної нафти було невигідним для США і їх нафтової промисловості, однак потрібне було європейцям. Фактор протистояння в умовах «холодної війни» вимагав від США збалансованої стратегії, системи квот імпорту нафти та інших економічних заходів, що були впроваджені.

План Маршалла 1948 – 1951 pp. був економічною програмою, а її реалізація зіграла роль фактору, що прискорив перехід Європи від вугілля до нафти в якості основного палива для промисловості і виробництва електроенергії. За умов дії плану Маршалла в наявності було достатньо нафти, але стабільна підтримка її потоку означала збільшення залежності від Близького Сходу. Це в свою чергу спричинило нафтовий бум на Близькому Сході, що характеризувався швидким розширенням родовищ і систем розподілу. Таким чином, пропозиція нафти в світі набагато перевищувала попит.

Зростаюче значення нафти у світі і на Близькому Сході збіглося зі зростанням іранського і арабського націоналізму, створенням Ізраїлю та інтенсифікацією арабо-ізраїльського конфлікту. Все це відбувалося паралельно з прагненням до контролю над енергоресурсами та їх розподілом з боку великих держав, перш за все США та СРСР. Внаслідок цього, протягом 1950-х років, сталося дві кризи на Близькому Сході.

ІІІ етап: 1951 – 1958 pp.

У 1951 р. іранський уряд націоналізував англо-іранську нафтovу компанію, якою спільно володіли Велика Британія та Іран. У відповідь

американські та британські нафтові компанії, що контролювали продаж іранської нафти запровадили нафтове ембарго проти Ірану [7]. Тегеран спробував було домовитися про транспортування іранської нафти з Москвою, але через відсутність в той час у Радянського Союзу потужного флоту танкерів цього зробити не вдалося.

В часи кризи 1951 – 1953 рр. відбулось зближення Ірану з СРСР. У США вважали, «...якщо Іран захоплять комуністи, то, безперечно, незабаром решта регіонів Близького Сходу де знаходиться близько 60% світових запасів нафти, підпадуть під комуністичний контроль». З огляду на ці обставини, у серпні 1953 р., США і Велика Британія за участі спецслужб здійснили в Ірані державний переворот, в результаті якого було відновлено, проамериканські налаштованого, шаха М. Пехлеві [1, с.1]. Однак «нафтова революція» в Ірані спричинила ефект доміно серед арабських нафтovidобувних країн. Вони висували вимоги компаніям-концесіонерам щодо збільшення доходів від продажу нафти, які згодом було виконано.

Друга криза сталася в 1956 р., коли єгипетський президент Г. Насер націоналізував Суецький канал. Внаслідок Суецької кризи США, які вважали, що залишки колоніалізму являли собою величезну перешкоду для Заходу в його боротьбі проти комунізму остаточно витіснили Велику Британію з Близького Сходу. Суецька криза через блокування каналу призвела до чергової енергетичної кризи в Європі 1956 – 57 рр. Однак завдяки операції «Цукорниця» по перекиданню нафти і розбудові флоту супертанкерів, що знову йшли повз мис Доброї Надії наслідки було мінімізовано. Іншим фактором, що мінімізував наслідки стало те, що економіка Західної Європи ще не встигла достатньо перейти на нафту – вона складала поки що 20% від загального обсягу спожитих енергоресурсів [4, с. 393].

Витіснення Вашингтоном Франції і Великої Британії супроводжувалось ростом популярності Г. Насера і посилило позиції СРСР в регіоні. Це в свою чергу прискорить процеси активізації арабського націоналізму і тенденцію до панарабізму в регіоні, що у майбутньому стане головним підґрунтям для інтеграції нафтovidобувних країн і розгортання нової, великої енергетичної кризи 1970-х рр.

IV етап: 1958 – 1969 рр.

На цьому етапі нафтові компанії пішли на зменшення своїх прибутків, але не через вимоги нафтovidобувних країн. Починаючи з 1958 р. експорт нафти з СРСР почав стрімко зростати й постав головним фактором на світовому ринку – «силою з якою слід рахуватися у міжнародній нафтовій

галузі», повідомляло ЦРУ [4, с. 410]. Наприкінці 1950-х рр. СРСР по виробництву нафти вийшов на друге місце в світі після США, обігнавши Венесуелу.

СРСР планував взяти на себе роль крупного постачальника нафти на Захід. Він шукав будь-яких покупців і демпінгував, щоб заохотити їх. На нараді кабінету міністрів А. Даллес попереджав: «Вільний світ знаходиться перед обличчям досить небезпечної можливості СРСР внести хаос в усталені ринки»[4, с. 410]. Для нафтових компаній єдиним способом прийняття виклик СРСР було зниження ціни, що вони й розпочали робити; для урядів західних країн – обмеження на імпорт радянської нафти. 1958 рік став переломним і в плані переходу економіки розвинених країн з вугілля на нафту, яка тепер стала дешевшим паливом.

Однак не всі уряди відмежовувались від радянської нафти. «Залізна завіса» була розділовою лінією між Сходом і Заходом, але ніде не була ця завіса настільки проникливою, ніж в області енергетичних потоків, – говорить у передмові до своєї книги проф. Йеронім Перович, директор центру східноєвропейських досліджень в Цюриху [8].

Планы СРСР щодо збільшення експорту нафти до Західної Європи шляхом будівництва трубопроводів викликали занепокоєння в ЄСЕ та НАТО. Деякі країни-члени та нафтovі компанії побоювались, що СРСР може використати нафту, як зброю, щоб послабити Захід в економічному і військовому плані. Однак Італія та ФРН були готові співробітничати з СРСР.

На початку 1960-х рр. трубопроводи стали основним яблуком розбрата, а битва за першість в їх будівництві викликала напруженість не тільки між західними державами і СРСР, але і між державами-членами ЄСЕ і НАТО. Щоб збудувати систему трубопроводів СРСР було потрібно імпортuvати з Заходу значну кількість сталевих труб великого діаметра. США запропонували ембарго на постачання труб великого діаметру в СРСР, яке в 1962 р. було уведено [9].

На цьому етапі енергетика вийшла на новий рівень політизації, оскільки результат битви за трубопроводи обумовлювався, як економіко-технологічними, так і політичними міркуваннями і зрештою ці два аспекти стали нерозрізняними.

Вихід радянської нафти на міжнародну арену у 1958 р., збігся у часі з підйомом арабського націоналізму, і нафта знаходилась в його центрі. Уряди арабських країн були вкрай невдоволені тим, що нафтovidобувні компанії знижують експортні ціни їхньої нафти задля конкуренції з СРСР. Але

міжнародним нафтовим компаніям відступати було нікуди і вони продовжували знижувати ціни. Уряди країни-виробників, зі свого боку, все більше згуртовувались у єдиний фронт. У вересні 1960 р. було створено ОПЕС, яку у перші роки існування не сприймали на Заході досить серйозно.

У 1960-х рр. відбулась чергова енергетична криза. Після Шестиденної війни, у червні 1967 р., араби вперше застосували «енергетичну зброю». Було введене ембарго проти країн, дружніх Ізраїлю. Саудівська Аравія, Кувейт, Ірак, Лівія і Алжир заборонили відправку нафти до США, Великої Британії і, частково, до ФРН. Виробництво нафти у Саудівській Аравії і Лівії було призупинено, нафтопроводи були перекритими, а Суецький канал, як і 1956 року, було заблоковано. Однак країнам Заходу вдалося уникнути наслідків кризи завдяки скоординованим діям країн-членів ОЕСР. Нафта з неарабських джерел відправлялася в країни, які зазнали ембарго, а арабська нафта, що призначалася для США, Англії і Німеччині, відправлялася танкерами, в обхід Африки, в інші країни. Отже, «енергетична зброя» не спрацювала і до вересня 1967 р. нафтове ембарго було скасоване.

У листопаді 1968 р. на засіданні країн-членів ОЕСР в Парижі державний департамент повідомив європейським урядам, що американський видобуток незабаром вичерпає ліміт своєї продуктивності і в разі надзвичайного стану США вже не зможуть допомагати їм з поставками.

Наступного року ФРН оголошує про «Нову східну політику», а в рамках неї відомий проект «Газ – труби» завдяки якому, 1 жовтня 1973 р., почнуться поставки газу до ФРН.

На початку 1960-х рр. було відкрите величезне нафтове родовище в Лівії. До кінця десятиліття Лівія поставляла майже 30% необхідної Європі нафти, що було важливо в умовах, коли Суецький канал було заблоковано, а попит на нафту збільшувався [10, с. 248].

Однак після державного перевороту в Лівії, 1 вересня 1969 р., урядом М. Каддафі було розпочато наступ на компанії-концесіонери з вимогами значного підвищення цін на нафту, обмеження видобутку і збільшення долі прибутку від продажу нафти.

Державний переворот в Лівії відбувався під військовим контролем СРСР. У цей час біля лівійського узбережжя знаходилося кілька десятків військових кораблів СРСР та США, відбулось найнебезпечніше з часів Карибської кризи 1962 р. їхнє вороже зближення [11].

V етап: 1969 – 1979 рр.

Наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. нафтова промисловість США вступає до нового етапу. Надлишки запасів нафти у Сполучених Штатах підійшли до кінця, тому вони скоротили імпортні квоти і в кілька разів збільшили імпорт нафти. Світ дедалі більше ставав залежним від близькосхідної нафти. Водночас потреби світової економіки в енергоресурсах почали вперше з післявоєнних часів назdogаняти пропозицію [4, с. 451].

Цією ситуацією швидко скористалась Лівія, яка на початок 1970-х рр. задекларувала себе «соціалістично орієнтованою» країною. Побоюючись націоналізації нафтової промисловості, компанії-концесіонери пішли на угоду з лівійським лідером М. Каддафі. Лівійські угоди стрімко змінили баланс сил між урядами країн-експортерів і нафтовими компаніями. Перемога Лівії надала іншим країнам-експортерам сміливості. Вона не тільки різко повернула рух маятника цін у бік підвищення реальної ціни на нафту, але і відновила боротьбу експортера за суверенність і контроль над своїми нафтовими ресурсами, яка почалася на етапі утворення ОPEC і потім затихла. Прикладу Лівії на початку 1970-х рр. наслідував Іран, що висував не менш серйозні вимоги. Для нафтових компаній це був початок відступу.

Отже, енергетична криза вже проглядалася й варіантів її недопущення не пропонувалося. У 1972 р. адміністрація Р. Ніксона офіційно оголосила навіть про намір імпортувати газ з СРСР [12]. Але до справи не дійшло. У 1975 р., після вибуху світової нафтової кризи, США, в руслі політики розрядки, намагались укласти угоду з СРСР «барель за бушель» згідно з якою США в обмін на свою пшеницю будуть імпортувати нафту з СРСР. Укладання угоди означало прагнення США вийти з під впливу ОPEC.

У трикутнику арабо-ізраїльського конфлікту арабські країни з самого початку мали політичні і економічні зв'язки зі США, які в той же час підтримували Ізраїль. Арабські країни-експортери нафти отримували від американських компаній доходи від продажу нафти на які потім купували зброю у США або СРСР для протистояння з Ізраїлем. Причому СРСР, не рахуючи Лівії, поставав зброю до відносно небагатих нафтою країн регіону – Єгипту та Сирії. Незважаючи на це, саме Єгипет став головним ініціатором застосування арабськими країнами «енергетичної зброй» (нафтового ембарго) у 1973 р. проти країн, що підтримували Ізраїль у війні Судного дня. До війни також долучилася Лівія, надіславши до Єгипту свій експедиційний корпус. Таким чином, арабські країни, що орієнтувалися на СРСР з одного боку (Єгипет, Сирія, Ірак, Йорданія) і Ізраїль, що в ході війни отримав підтримку

США – з іншого, в жовтні 1973 р., почали війну між собою у регіоні, що давав 2 / 3 світового видобутку нафти.

Показово, що арабська сторона розділилась на два угрупування: те, що воювало енергетичною зброєю (головним чином Саудівська Аравія і інші члени ОАРЕС) і ті, що воювали традиційними озброєннями.

Єгипет і Сирія розпочали воєнний наступ, 6 жовтня 1973 р., у той самий день, коли у Відні відкрилися переговори ОПЕС з нафтовими компаніями. На цих переговорах представники ОПЕС в односторонньому порядку підвищили ціни на 70% [13].

Напередодні війни Єгипет і Саудівська Аравія відійшли від координат системного протистояння. У 1972 р. Єгипет здійснив ряд кроків, щоб розірвати відносини з СРСР, які було скріплено Г. Насером під час Суецької кризи. Це потрібно було задля того, щоб об'єднати арабські країни і, передусім, зблизитись з Саудівською Аравією, яка знаходилась по інший бік у "холодній війні". Саудівська Аравія (з подачі Єгипту), у травні 1973 р., попередила представників американських нафтових компаній, що більше не бажає бути оплотом інтересів США в регіоні бо це загрожує їй ізоляцію у арабському світі. Було попереджено також про застосування енергетичної зброї в разі всебічної підтримки Ізраїлю. Зміна позиції Саудівської Аравії пояснювалась падінням Бреттон-Вудської системи і девальвацією долара США, що різко знецінило фінансові активи країн з великими доларовими резервами, в тому числі і Саудівської Аравії. Таким чином, політика і економіка зливались в одне ціле.

У Білому Домі не було почуто саудівське попередження і «енергетична зброя» була застосована. Причому першість у цьому, як і в 1970 р., здійснила Лівія, услід за якою інші арабські країни вчинили так само.

Арабо-ізраїльський конфлікт у якому ледь не зійшлися у військових сутичках дві супердержави (у ЗС США по всьому світу була оголошена ядерна бойова готовність) було припинено. Однак енергетична зброя ще продовжувала діяти впродовж кількох років.

Ембарго було перш за все політичним актом в якому використовувалися переваги економічної ситуації, і воно викликало політичні дії на трьох взаємопов'язаних фронтах: між Ізраїлем і його арабськими сусідами, між США і їх союзниками, між промисловими країнами, зокрема США, і арабськими експортерами нафти.

У складному трикутнику взаємозв'язків арабо-ізраїльського конфлікту саме енергетичний фактор у поєднанні з фактором протистояння "холодної

війни" знаходитьсь у його центрі і дає відповідь на основні питання взаємодії сторін цього трикутника.

VI етап: 1979 – 1990 pp.

На цьому етапі відбулась ще одна нафтова криза, яка увійшла в історію енергетичної політики як «другий нафтовий шок». Вона тривала близько двох років і розгорталася у два етапи. Перший – 1979 р., коли масові виступи проти режиму шаха М. Пехлеві призвели до повної зупинки нафтової промисловості Ірану, другого виробника нафти в ОPEC після Саудівської Аравії. Другий етап кризи припав на осінь-зиму 1980 р. і був викликаний початком ірано-іракської війни, що спричинила зниження рівня видобутку її учасниками. В обох випадках на тлі незначного і нетривалого зниження виробництва ринок виявився охоплений панікою, що призвела до небувалого зростання цін. В реальності пропозиція нафти у світі було достатньою, що досить чітко виявилось в наступні роки.

Досвід минулих криз стимулював впровадження енергозберігаючих технологій і альтернативних джерел енергії. Розвиток технологій добутку з морського шельфу збільшив видобуток країн - не членів ОPEC.

1980-ті рр. виявилися періодом кризи ОPEC, доля якої у видобутку нафти впала у 2 рази. Була введена нова система ціноутворення на ринку нафти, пов'язана з введенням у 1983 р. Нью-Йоркською біржою ф'ючерсних контрактів на сиру нафту. У тому ж році ОPEC відмовились від фіксованих цін, а Саудівська Аравія збільшила нафтovidобуток. Всі ці події призвели до різкого падіння цін на нафту [14].

Від падіння цін у 1980-х роках виграли США, Японія, Західна Європа і країни Третього світу. Значні втрати понесли країни ОPEC, нафтovidобувні країни Північної Європи і, особливо, СРСР економіка якого, у 1970-х рр., повністю зорієнтувалася на експорті нафти, а модернізації за прикладом Заходу не відбулося. У кінці 1980-х рр. тут вибухнула важка економічна криза, що призвела до політичного колапсу [15].

Енергетичний аспект на протязі «холодної війни» мав відчутне значення для міжнародної політики. Події енергетичних криз на різних етапах демонструють, що енергоресурси перетворилися на вагомий інструмент зовнішньої політики двох ворогуючих таборів. Зрештою, енергетика стояла у витоках «холодної війни» і вона, по суті, поставила крапку у протистоянні двох наддержав.

Список використаних джерел і літератури

1. Gasiorowski M. J. Mohammad Mosaddeq and the 1953 Coup in Iran / Syracuse: Syracuse University Press, 2004. URL: <https://liberalarts.tulane.edu/sites/liberalarts.tulane.edu/files/sites/default/files/Gasiorowski%20chapter.pdf>
2. «Halifax to Foreign Office, February 19, 1944». Foreign Office. No. 846, FO371/42688, PRO. NA 800.6363
3. Кочешков А. А. Нефть и охлаждение советско-иранских отношений на раннем этапе «холодной войны» в 40 – 50 гг. XX в. Восток – Запад: контакты и противоречия. // Вестник РУДН, серия Всеобщая история, 2009. №3. С. 63- 78
4. Ергин Д. Добыча. Всемирная история борьбы за нефть, деньги и власть. М.: Де Ново, 1999. 936 с. URL: https://royallib.com/book/ergin_deniel/dobicha.html
5. Плащинский А. А. Экономическая дипломатия США. План Маршалла и доктрина Трумэна, как элементы одной стратегии // Белорусский журнал международного права и международных отношений, 2003, № 4. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/31775/1/2003_4_JLIR_plashchinsky.pdf
6. Плащинский А. А. Новый мировой порядок во внешнеполитической стратегии США. Минск: ИНБ Республики Беларусь, 2009. 211 с. URL: https://www.mitso.by/web/uploads/others/administracija/plaschinskij_novyj_mir_ovoj_poryadok_vo_vneshnepoliticheskoi_strategii_scha.pdf
7. Kemp G., Harkavy R. Strategic Geography and the Changing Middle East: Concepts, Definitions, and Parameters. From Strategic Geography and the Changing Middle East. Brookings Press. 1997. URL: https://acc.teachmideast.org/texts.php?module_id=4&reading_id=120&sequence=19
8. Perovic. J. Cold War Energy A Transnational History of Soviet Oil and Gas. Palgrave Macmillan; 1st ed. 2017. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-3-319-49532-3%2F1.pdf>
9. Cantoni R. Debates at NATO and the EEC in Response to the Soviet «Oil Offensive» in the Early 1960s. in: Perović J. (eds) Cold War Energy. Palgrave Macmillan, Cham. 2017. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-49532-3_5
10. Eden, R. J., Posner, M. V., Bending, R., Crouch, E., Stanislaw, J. Energy Economics: Growth, Resources and Policies. Cambridge University Press. 1981. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=Dyc4AAAAIAAJ&pg=PA248>
11. Розин А. У ливийских берегов. URL: <http://alerozin.narod.ru/livis.htm>

12. Пивоваров Н.Ю. Энергетический кризис 1973 – 1974 гг. в контексте противостояния СССР, США и стран Третьего мира. URL: <https://statehistory.ru/5125/Energeticheskiy-krizis-1973--1974-gg--v-kontekste-protivostoyaniya-SSSR---SSHA-i-stran-Tretego-mira/>
13. OPEC – Organisation of the Petroleum Exporting Countries. History. Site – Permanent Mission of France to the United Nations and the International Organisations in Vienna. URL: <https://onu-vienne.delegfrance.org/OPEC-Organisation-of-the-Petroleum-Exporting-Countries>
14. Цены на нефть за 40 лет. ТАСС, инфографика, 21 ноябр. 2014. URL: <https://tass.ru/infographics/8156>
15. Ganske C. The Long War in the Middle East and Russian Oil. WebCite August 3, 2006. URL: <https://www.webcitation.org/6AFvn9fQS>